

13. Osukhova N. H. Psikhologicheskaya pomoshch' v trudnykh y ekstremal'nykh situatsiyakh : ucheb.posobye dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeny / Osukhova N. H. – 2-e yzd., uspr. – M. : Akademya, 2007. – 288 s.
14. Rehush L. A. Psikhologhiya prohozyrovaniya: uspekhy v poznaniyu budushcheho / Lyudmyla Aleksandrovna Rehush. – Spb. : Rech', 2003. – 352 s.
15. Tret'yachenko V. V. Sotsial'no-psikhologichni problemy formuvannya kolektyvnykh sub"yektiv upravlinnya / V. V. Tret'yachenko, V. P. Kazmirenko // Visnyk Kyiv's'koho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya : Sotsiologhiya. Psikhologhiya. Pedagogika. – 1996. – # 2. – S. 167–175.
16. Feyhenberh Y. M. Vydet' predvydet' – deystvovat' / Y. M. Feyhenberh. – M. : Znanye, 1986. – 160 s.
17. Yaltonskyy V. M. Sovremennyye teoreticheskiye podkhody k yssledovaniyu sovladayushcheho povedeniya [Elektronnyy resurs] // Medytsynskaya psikhologhiya v Rossyy : elektron.nauch. zhurn. – 2010. – № 1. – Rezhym dostupa k zhurnal: [http:// medpsy.ru](http://medpsy.ru)

Бохонкова Ю.А.

Системность и синергетизм как основа реализации опережающих стратегий поведения личности в условиях трансформационных изменений современного социума

В статье раскрыты принципы системности и синергетизма в изучении опережающих стратегий поведения личности в условиях трансформационных изменений современного социума.

Ключевые слова: личность, опережающие стратегии поведения, системность, синергетизм.

Bohonkova Y.A.

System and as a basis for implementing sinergetizm leading strategies of individual behavior in terms of transformational changes of modern society

The article deals with the principles of consistency and sinergetizma in the study of individual behavior leading strategies in terms of transformational changes of modern society.

Key words: personality, anticipating behavior strategy, consistency, sinergetizm.

Бохонкова Юлія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєверодонецьк.

УДК 159.9

Бурч О. І.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті розкрито та охарактеризовано основні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів у ході їх професійного становлення. Висвітлено розуміння поняття “ідентичність” та “ідентифікація” в психології. Джерел – 8.

Ключові слова: професійне становлення, ідентичність, ідентифікація, практичний психолог, професіоналізм, освіта.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві збільшується спектр проблемних ситуацій, що потребують кваліфікованого психологічного втручання, а також розширюються

сфери застосування психологічної допомоги, тому проблема підготовки практичних психологів займає суттєве місце у системі освіти. З переходом на новітню систему освіти у студентській молоді виникають труднощі, пов'язані з самопізнанням власної особистості, усвідомленням себе, формуванням уявлень про професійну діяльність, які утруднюють становлення і розвиток професійної ідентичності молодого покоління, що не встигає адаптуватись до швидкісних нововведень. Актуальною також залишається проблема формування професійної складової Я-концепції, яка передбачає постійну роботу суб'єкта по створенню такого внутрішнього образу професійної діяльності, який являвся б ключовим для досягнення професійної ідентичності. Разом з тим, недостатньо вивченим залишається питання про розвиток професійної ідентичності як самостійного багатоаспектного та багаторівневого феномену, узагальнення чинників, що сприяють розвитку її структурних компонентів та їх динаміки у студентів-психологів протягом навчання у ВНЗ.

У сучасних психологічних працях розділяють поняття ідентичності та ідентифікації. Наприклад, коли говорять про ідентичність, акцент роблять на деякому стані як на відносно кінцевому результаті самоотождення. Ідентифікація ж розглядається як процес, специфіка психологічних і соціальних механізмів, що ведуть до цього стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз тематичної літератури показав широку теоретико-емпіричну представленість проблематики підготовки практичного психолога у контексті взаємопов'язаних аспектів – професійного та особистісного. У психологічній літературі увага дослідників зосереджується на вивченні професійної свідомості та самосвідомості майбутніх психологів (Г. Белокрилова, О. Донцов, А. Зеліченко), ціннісно-смыслових, емоційно-поведінкових та мотиваційних аспектах їх підготовки (Х. Дмитерко-Карабин, Т. Вілюжаніна та ін.). Чимало робіт присвячені дослідженню розвитку позитивної Я-концепції, самоактуалізації, рефлексивних та мисленневих умінь, комунікативної компетентності, творчої самодіяльності, морально-етичної відповідальності, гуманістичної спрямованості майбутніх практичних психологів як визначальних чинників їх професійної ефективності (І. Андрійчук, М. Бадалова) [3], а також дослідженню професійно важливих якостей фахівців психологічної галузі (Г. Абрамова, Н. Амінов, О. Бондаренко, А. Борисюк) [1; 2; 5].

Спробу дослідити процес формування професійно значущих новоутворень в ідентичності студентів-психологів у контексті їх особистісного змінювання знаходимо в роботі О. Міненко [6]. Основними складовими професійної ідентичності практичних психологів як результату процесу особистісного змінювання дослідниця вважає адаптивність, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, домінантність, ескапізм.

На думку Н. Чепелевої, професійна ідентифікація є невід'ємною частиною професійної самосвідомості особистості, що передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, наявність мотиваційних структур, котрі спонукають особистість до ефективної професійної діяльності. Несформована професійна ідентифікація – навіть при високому рівні теоретичної підготовки й відпрацьованих практичних умінь – не дає змогу фахівцеві впевнено почувати себе у процесі виконання своїх функцій, викликаючи до дії механізми психологічного захисту [7]. Відповідно, вчена говорить про поєднання процесу розвитку професійної ідентифікації з механізмами особистісного росту студентів-психологів.

Загалом, проблема формування особистості майбутнього фахівця постає в контексті сучасних змін в освітньому просторі надзвичайно гостро і вимагає подальшого висвітлення в рамках створення умов для формування життєвої перспективи, активізації творчого потенціалу студента, оволодіння ним найсучаснішими методами самостійного наукового пошуку, розвитку професійного світогляду, здатності ефективно розв'язувати різнопланові життєві проблеми. Підвищення ж значимості особистісного компоненту в процесі професійного становлення у ВНЗ передбачає і необхідність вивчення механізмів і умов підготовки

спеціаліста, особливо, коли мова йде про певну міру залучення в життя чи психіку іншої людини. Реалізація кредитно-модульної системи організації навчального процесу передбачає впровадження особистісно-орієнтованого підходу в контекст професійної підготовки фахівців і тим самим фокусує увагу на необхідності спрямувати даний процес, насамперед, на особистість професіонала, орієнтовану на самопізнання, самореалізацію, саморозвиток, самоідентифікацію з професією.

Філософський та психологічний аналіз понять "ідентичність" та "ідентифікація" здійснено у роботі П. Гнатенка та В. Павленко [4]. Автори розглядають три варіанти розуміння поняття ідентифікації:

- ідентифікація як один з механізмів міжособистісного сприйняття (поряд з рефлексією та стереотипізацією). Цей тип ідентифікації дозволяє моделювати змістовне поле партнера по спілкуванню, забезпечує процес взаєморозуміння і викликає відповідну поведінку;

- ідентифікація як центральний елемент самосвідомості. Тут підкреслюється суб'єктивне відчуття власної приналежності до різноманітних соціальних спільностей на рівні стійкого емоційного зв'язку, а також включення у свій внутрішній світ та прийняття як власних групових норм і цінностей;

- ідентифікація в стратометричній концепції А. Петровського як показник рівня розвитку групи. Функціонування даного феномену виражається у ставленні до інших членів групи як до самого себе.

Ці ж автори вказують, що поняття "ідентичність" є маловивченим і майже не використовувалось у вітчизняній психології. На даний момент значення даної категорії зростає в аспекті змін масової свідомості і розглядається по відношенню до проблем соціально-політичної психології. Виділяють принаймні три значення поняття ідентичності [4]:

- особистісна ідентичність як частина "Я-концепції", що відображає власні індивідуальні риси, цінності, цілі, емоції тощо;

- соціальна ідентичність як частина "Я-концепції", яка характеризує уявлення про себе в міжособистісних відносинах;

- колективна ідентичність як частина "Я-концепції", що відображає уявлення про своє членство в різноманітних соціальних спільностях.

Мета статті – обґрунтування основних чинників розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів у ході їх професійного становлення.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Є багато досліджень понять "ідентичність" та "ідентифікація", та у словниках знаходимо такі трактування: ідентифікація (від лат. *identificare* – ототожнювати) – 1) упізнання кого-небудь чи чого-небудь; 2) уподібнення, ототожнення з ким-небудь, чим-небудь; ідентифікація – уподібнення, встановлення рівнозначності, тотожності яких-небудь об'єктів на основі тих чи інших ознак; ідентифікація – ситуативне уподібнення себе значущому іншому як взірцю на основі емоційного зв'язку з ним.

Аналізуючи ці визначення, приходимо до розуміння ідентифікації як процесу співставлення одного об'єкта з іншим на основі якоїсь ознаки чи властивості, в результаті чого відбувається встановлення їх схожості чи відмінності. Разом з тим, у випадку, коли об'єктом ідентифікації виступає індивід, то даний феномен виступає як процес упізнання тієї якості, на основі якої особистість може бути віднесена до якогось класу чи типу. Також можна припустити, що ідентифікація виступає певним емоційно-когнітивним процесом ототожнення (в т. числі неусвідомлюваного) суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою або взірцем. У даному контексті, відповідаючи на запитання "Хто Я?", людина визначає своє місце у житті, враховуючи ті культурні, соціальні, демографічні, політичні еталони та стереотипи, що існують у суспільстві.

Багато проблем ідентичності сконцентровані навколо питань про роль ідентифікації. У даному контексті ідентифікація виступає як процес, за допомогою якого людина:

- поширює свою ідентичність на когось іншого;
- запозичує від когось;

плує свою ідентичність з ідентичністю іншого.

Аналіз відповідних джерел та наше бачення проблеми дозволяє розглядати ідентифікацію як процес становлення, функціонування та розвитку ідентичності, а ідентичність – як соціальний продукт, що витікає з діалектичної форми взаємодії та взаємозв'язку індивіда і суспільства.

Однією з складових системи ідентифікацій особистості є так звана професійна ідентичність.

Загалом, проблема формування особистості майбутнього фахівця постає в контексті сучасних змін в освітньому просторі надзвичайно гостро і вимагає подальшого висвітлення в рамках створення умов для формування життєвої перспективи, активізації творчого потенціалу студента, оволодіння ним найсучаснішими методами самостійного наукового пошуку, розвитку професійного світогляду, здатності ефективно розв'язувати різнопланові життєві проблеми. Підвищення ж значимості особистісного компонента в процесі професійного становлення у ВНЗ передбачає і необхідність вивчення механізмів і умов підготовки спеціаліста, особливо, коли мова йде про певну міру залучення в життя чи психіку іншої людини. Реалізація кредитно-модульної системи організації навчального процесу передбачає впровадження особистісно-орієнтованого підходу в контекст професійної підготовки фахівців і тим самим фокусує увагу на необхідності спрямувати даний процес, насамперед, на особистість професіонала, орієнтовану на самопізнання, самореалізацію, саморозвиток, самоідентифікацію з професією.

Важливою рисою психолога-практика О. Бондаренко вважає наявність особистісної та професійної ідентичності. Вчений відзначає, що протиріччя в особистісній і професійній самосвідомості призводять до порушення особистісної та професійної ідентичності психолога. Досягнення ж адекватної професійної ідентичності, на думку дослідника, знижує тривожність, невпевненість, авторитарність, підвищує особистісний потенціал, зменшує дистанцію між "Я-функціональним" та "Я-екзистенційним" [8].

У дослідженнях, присвячених проблематиці формування професійної ідентичності майбутніх психологів, зустрічаємо дані, отримані в результаті проведення індивідуальної та групової роботи із студентами-психологами I-III курсів, спрямованої на професійне та особистісне самовизначення. Виявлено, що серйозною перешкодою в цій роботі є несформоване почуття власної ідентичності, що проявляється в певних порушеннях образу Я. Найчастішими це проявляється у вигляді сформованого "застиглого", ригідного образу, коли суб'єкт міцно тримається за цей образ і тільки з ним співвідносить новий життєвий досвід. Якщо це не вдається, то він страждає від протиріч між новим досвідом і звичними уявленнями про себе. Студент не готовий до розвитку образу Я. Або ж образ взагалі несформований: існує лише екліктичне поєднання різних аспектів Я. Новий досвід приносить лише тривогу і не сприяє внутрішньому розвитку.

Почуття ідентичності повинно стати фактом усвідомлення, тобто повинно бути відрефлексоване та усвідомлене суб'єктом. Надбання цього почуття стане умовою формування внутрішньої єдності особистості, тобто передумовою формування єдиного ціннісно-сміслового простору суб'єкта та цілісного образу Я.

Серед чинників розвитку професійної ідентичності окремі дослідники виділяють професійну обізнаність (поінформованість), проблемами забезпечення якої займалися провідні вітчизняні вчені. Так, В. Панок [7] пропонує трирівневу структуру отримання професійних психологічних знань. Основу першого, загальнонаукового рівня мають становити теорії,

гіпотези та факти, що встановлені в дослідженнях. Другий рівень – це практична психологія, і третій – прийом і досвід роботи у конкретній техніці (техніках), або так званий індивідуально-типологічний рівень, покликаний враховувати особливості кожної особистості, що навчається.

Підготовка практичних психологів – досить складний процес, який здійснюється в ході діяльності – системи взаємодій суб'єкта з оточуючою дійсністю (викладачі, студенти, форми навчання, засоби та способи отримання знань) у ході цілеспрямованих дій. Ключовою є форма реалізації діяльності, в процесі якої відбувається професійна підготовка. Такою формою є навчання. І саме в процесі вивчення психології має розриватись межа між самим процесом навчання і індивідуальним життям студента, між результативністю навчання і особистісним зростанням [8].

Таким чином, важливу роль у розвитку професіонала відіграє саме особистісне зростання, яке виступає важливою передумовою професійного становлення особистості. Останнє, базуючись на психологічній та особистісній зрілості майбутніх фахівців, зумовлює виникнення такої необхідної складової особистості фахівця, як професійна ідентичність.

Певну роль в становленні професійної ідентичності відіграють окремі ідеальні образи вибраної професії, усвідомлення своєї приналежності до професії, очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає дана професія. На стадії навчання важливим є визнання індивіда майбутнім професіоналом, або, принаймні, фокусування уваги на тих його якостях, що забезпечать ефективне виконання професійних завдань. Це, в свою чергу, підвищує мотиваційну готовність до розвитку власної особистості, образу "Я", пошуку контактів з представниками професійної спільноти та реалізації себе у обраній спеціальності.

Оскільки самореалізація людини в будь-якій сфері життєдіяльності не можлива без усвідомлення самої себе, своїх здібностей, можливостей, потреб, своєї ролі та статусної приналежності, своїх психологічних характеристик, тобто без сформованого образу "Я", можна припустити наявність впливу останнього на формування ідентифікаційних структур особистості, а за умови організуючого впливу професійного простору вищого навчального закладу – і на розвиток професійної ідентичності.

Серед чинників, що стимулюють розвиток професійної ідентичності, варто виокремити процес ототожнення індивіда себе з тією професійною групою, яка здійснює відповідні функції. Важливим є прагнення індивіда "влитись" у професійну спільноту. Остання може бути розглянута в якості певної функціонуючої структури, що виступає джерелом професійної взаємодії представників однієї професії, які в свою чергу є носіями цінностей, особливостей спілкування, норм даної професії. Для майбутніх психологів важливими формами організації професійної ментальності в контексті професійної спільноти є зовнішні атрибути професії (наприклад, певна символіка, стиль одягу, професійний інструментарій); професійне мовлення (володіння відповідною психологічною термінологією); професійні знання, вміння та навички; професійні традиції, прикмети (певні етичні норми, специфіка поведінки, свята); професійно важливі якості тощо.

Важливим чинником у становлення професійної ідентичності є професійне спілкування та взаємодія студентів з фахівцями професійної спільноти, де відбувається "запозичення" елементів професійного мислення і досвіду. Успішність цього процесу багато в чому визначається активною позицією та ступенем включеності людини в цю структуру професійно-діяльнісних зв'язків і відносин, взаємодія з суб'єктами якої сприяє формуванню у неї здібностей до самостійного цілепокладання і регулювання професійної діяльності. Власне цю функцію беруть на себе викладачі, які сприяють усвідомленню студентом своєї приналежності до певної професії чи до певної професійної спільноти.

Висновки. Таким чином, в основі професійного становлення майбутнього психолога постає проблема формування його професійної ідентичності, яку можна охарактеризувати як

структурне багатоаспектне утворення, результат процесів особистісного і професійного самовизначення, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії та прийнятті провідних професійних ролей, цінностей та норм. Розвиток професійної ідентичності та її структурних компонентів, які на нашу думку є суттєвими для успішного професійного зростання, забезпечується низкою чинників, провідним з яких виступає сформований образ "Я". Відповідно, здатність до зміни власної ідентичності можна і необхідно формувати ще в період навчання у ВНЗ.

Механізмом формування ідентичності в онтогенезі є ідентифікація, яка розуміється як процес самоототожнення з іншою людиною, групою та цінностями, що існують у суспільстві, та як механізм соціалізації індивіда, формування його особистості, який впливає на розвиток самосвідомості.

Професійна ідентичність постає як результат процесів професійного самовизначення і самоорганізації, що виявляється в уявленні про професію та усвідомленні себе представником певної професії і професійної спільноти.

Будучи системним, динамічним, багатоаспектним явищем, професійна ідентичність включає когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти та характеризується прийняттям індивідом провідних професійних ролей, ціннісних позицій і норм, сприяючи конструюванню свого професійного майбутнього.

Маючи різні джерела формування, одним з яких є професійна освіта, професійна ідентичність практичного психолога обумовлюється низкою чинників, серед яких можна виокремити сформованість образу "Я", професійно важливі якості фахівця, професійні знання та вміння, ідеальні образи вибраної професії, очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає дана професія, професійне спілкування та взаємодія студентів з фахівцями професійної спільноти тощо.

Оптимальною для майбутніх психологів може бути така система підготовки, в рамках якої створюються умови для самоусвідомлення, самореалізації, особистісного зростання студента та розвитку на цій основі його професійної ідентичності.

Література

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию / Г. С. Абрамова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1995. – 224 с.
2. Аминов Н. А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н. А. Аминов, М. В. Молоканов // Психологический журнал. – 1990. – Т. 2, № 5. – С. 104–110.
3. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / І. П. Андрійчук. – К., 2003. – 20 с.
4. Гнатенко П. И. Идентичность : философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. – К. : "Арт-пресс", 1999. – 466 с.
5. Борисюк А. С. Психологічні особливості формування професійних якостей майбутнього медичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / А. С. Борисюк. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
6. Міненко О. О. Особистісне змінювання в процесі професійної підготовки студентів-психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / О. О. Міненко – К., 2004. – 20 с.
7. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. : [підручник]. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

8. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості : [учб. посібник для студентів ст. курсів психол. фак. та від-нь ун-тів] / О. Ф. Бондаренко. – Харків : Фоліо, 1996. – 237 с.

References

1. Abramova H. S. Introduction to practical psychology / of H. S. Abramova it is Ekaterinburg : the Business book, 1995. - 224 p.

2. Amines of H. A. About the components of the special capabilities of future school psychologists / of H. A. Amines, M. V. Molokanov // the Psychological magazine. - 1990. - Т. 2, № 5. - p. 104-110.

3. Andrijchuk I. P. Forming of positive I am-conceptions of personality of future practical psychologists in the process of professional preparation : of abstract of thesis of dissertation on the receipt of sciences. degree of candidate of psychological sciences : special. 19.00.07 "Pedagogical and age-old psychology" / of I. P. Andrijchuk. - K., 2003. are 20 p.

4. Gnatenko P. I. Identity : philosophical and psychological analysis / of P. I. Gnatenko, V. N. Pavlenko. - K. : "Art-is a press", 1999. - 466 p.

5. Borisyuk A. S. the Psychological features of forming of professional qualities of future medical psychologist : of abstract of thesis of dissertation on the receipt of sciences. degree of candidate of psychological sciences : special. 19.00.07 "Pedagogical and age-old psychology" / of A. S. Borisyuk it is Ivano-Frankivsk, 2004. are 20 p.

6. Minenko O. O. Personality treason in the process of professional preparation of students-psychologists : of abstract of thesis of dissertation on the receipt of sciences. degree of candidate of psychological sciences : special. 19.00.07 "Pedagogical and age-old psychology" / of O. O. Minenko - K., 2004. are 20 p.

7. Bases of practical psychology / of B. are Pan, T. Tytarenko, N. Chepelyeva and other [textbook]. - K. : Lybid, 1999. - 536 p.

8. Bondarenko O. F. the Psychological help of personality: [a manual is for the students of century of courses of psychological faculties] / O. F. Bondarenko. it is Kharkiv : of Folio, 1996. are 237 p.

Бурч О. І.

Основные факторы развития профессиональной идентичности будущих психологов и их характеристика.

В статье раскрыты и охарактеризованы основные факторы развития профессиональной идентичности будущих практических психологов в ходе их профессионального становления. Отражено понимание понятия "идентичность" и "идентификация" в психологии.

Ключевые слова: профессиональное становление, идентичность, идентификация, практический психолог, профессионализм, образование.

Burch O.

Basic factors of development of professional identity of future psychologists and their description. *In the article the basic factors of development of professional identity of future practical psychologists are exposed and described during their professional becoming. Understanding of concept is reflected "identity" and "authentication" in psychology.*

Key words: professional becoming, identity, authentication, practical psychologist, professionalism, education.

Бурч Оксана Іванівна - аспірантка кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.